

Nieuwsgierigheid naar de ander

door Natascha van Weezel

Nationaal Monument Kamp Vught, 4 mei 2023

Drie maanden geleden ben ik moeder geworden van een prachtige zoon (al zeg ik het zelf...).

Wat had ik dat graag aan mijn grootouders verteld! Helaas zijn zij al jaren geleden overleden. Toch fantaseer ik af en toe over hun reactie. Zouden ze net zo blij zijn geweest als 36 jaar geleden, toen mijn moeder hen vertelde dat ze in verwachting was van mij? Natuurlijk waren ze in de eerste plaats dolgelukkig dat ze opa en oma werden, maar ik vermoed dat er meer aan de hand was. Eindelijk waren er weer drie generaties in onze familie. Nieuw leven helpt tegen de dood. Hitler had definitief niet gewonnen.

Voor de gevangenen die tussen januari 1943 en september 1944 in kamp Vught waren opgesloten, zag dat er heel anders uit. Meer dan dertigduizend Joden, verzetsmensen en andere gevangenen leerden dit concentratiekamp noodgedwongen kennen. Er zijn 750 mensen vermoord of omgekomen op deze plek. Toen de geallieerden in de vroege herfst van 1944 naderden, werden de gevangenen die nog in Vught waren overgebracht naar Duitse concentratiekampen waar velen de dood vonden. Eerder waren 12.000 opgepakte Joden uit Vught via Westerbork naar Auschwitz of Sobibor gedeporteerd. Onder hen meer dan 2.100 kinderen tussen nul en vijftien jaar. Het overgrote deel overleefde het niet. De Joodse Amsterdammer David Koker, die zelf vanuit Vught naar Auschwitz was gedeporteerd en in 1945 omkwam, heeft een dagboek over het leven in Vught (als je dat zo mag noemen) bijgehouden dat bewaard is gebleven. Het is nog altijd even gruwelijk als adembenemend om te lezen.

Om de gevaren, spanning en doodsangst, maar ook de getoonde moed en de levensbepalende toevalligheden uit de tijd van de Tweede Wereldoorlog enigszins invoelbaar te maken, zal ik iets over mijn eigen familiegeschiedenis vertellen. Specifiek: over het oorlogsverleden van mijn grootouders. Alle vier overleefden zij als Joden de Tweede Wereldoorlog. De ouders van mijn vader door onder te duiken. De ouders van mijn moeder door te vluchten. Vooral dat laatste verhaal heeft altijd veel indruk op me gemaakt.

Mijn opa Herman groeide op in Berlijn. Mijn oma Helen in Wenen. Daar hadden ze een goed leven, totdat Adolf Hitler op 30 januari 1933 benoemd werd tot rijkskanselier. Al snel kwamen mijn grootouders in aanraking met

antisemitisme. Mijn opa vertelde over de boycots van de joodse winkels die er al snel kwamen en ook dat er vriendjes van hem in uniformen van de Hitlerjugend naar school kwamen. Het werd steeds grimmiger. Na de Anschluss van Oostenrijk bij Nazi-Duitsland in 1938 besloten ze toevallig allebei naar Den Haag te vluchten. Mijn opa trok in bij zijn zus Rosa, die reeds in Den Haag woonde. Mijn oma vond onderdak bij een neef. Niet veel later ontmoetten ze elkaar bij ANSKI, een organisatie voor Joodse migranten uit Oost-Europa. Herman en Helen werden verliefd.

Erg lang duurde hun prille liefdesgeluk niet. In 1942 werd de gele Jodenster ingevoerd. Herman en Helen voorvoelden dat dit weleens heel verkeerd zou kunnen aflopen en ze besloten naar Zwitserland te vluchten. Ze verkregen valse persoonsbewijzen en stapten op de trein. In Antwerpen trouwden ze in een synagoge, voordat ze hun weg vervolgden naar Lyon. Daar doken ze onder. Maar helaas werden ze al snel verraden. Een buurtbewoner rook 'onraad' en gaf hen aan bij de politie voor een paar Franse francs.

Onderduiken werd tijdens de oorlog natuurlijk gezien als grote misdaad, waar ernstige straffen op stonden. En straf krégen mijn grootouders. Ze werden naar Rivesaltes gestuurd, een klein doorgangskamp aan de grens met Spanje. Deportatie naar een vernietigingskamp in Polen leek onafwendbaar. Mijn opa besefte dat.

Zodra ze het kamp binnenkwamen riep hij dan ook op hoge toon tegen de commandant dat het een schandalig misverstand was dat hij en zijn vrouw hiernaartoe waren gebracht; hij was immers een zeer belangrijke Zwitserse journalist en helemaal geen Jood. Hij eiste dat hij mocht telefoneren voor opheldering met de Zwitserse consul in Vichy. Herman kende die consul helemaal niet, was natuurlijk wel Joods en al helemaal geen bekende journalist. De commandant stond niet toe dat een gevangene zou telefoneren, maar bij hoge uitzondering mocht Herman een telegram sturen aan de consul. En dat deed mijn opa:

“Geheel per ongeluk in Rivesaltes terechtgekomen. Vraag om uw medewerking. Schrijf zoals u weet voor dit en dat blad.”

De consul begreep kennelijk dat er levens op het spel stonden en telegrafeerde terug:

“Ja, deze man ken ik goed. Onmiddellijk vrijlaten!”

Na hun vrijlating besloten mijn opa en oma zonder verder uitstel naar Zwitserland te vluchten. Dat moest wel te voet. Een afstand van zo'n 250 kilometer. Ze liepen vier dagen en vier nachten zonder eten en drinken. Daarna kwamen ze terecht in een vluchtelingenkamp in Genève, en kregen uiteindelijk een kleine woning toebedeeld in het bergdorp Ennetbühl. Maar ook deze bestemming hadden ze bijna niet bereikt. Toen ze net de grens overkwamen in Zwitserland belden ze aan bij de eerste de beste woning. Er was namelijk een regel dat als je niet 30 km voorbij de grens was, je terug kon worden gestuurd. Ze belden uitgeput aan en er werd niet opengedaan. Uit het huis ernaast kwam een vrouw die zei "Snel, kom binnen kom binnen. Mijn burens die nu niet thuis zijn, zijn leden van de fascistische partij." Na de oorlog keerden mijn grootouders terug naar Den Haag, waar ze hoorden dat hun ouders en zusjes waren vermoord in Auschwitz.

Dit verhaal, hoe heftig ook, inspireert me om meerdere redenen. Ik vind het ongelooflijk dapper dat mijn opa heeft durven bluffen. Indirect heb ik mijn leven te danken aan zijn moed en de goede daad van een wildvreemde: de consul handelde puur uit empathie. Die empathie, hoe anders de situatie vandaag de dag gelukkig ook is, probeer ik zélf altijd op te brengen. Onder andere daardoor probeer ik altijd stil te staan bij het lot van vluchtelingen nu – ik ben immers het kleinkind van vluchtelingen, al waren ook zij toen in de ogen van sommigen slechts 'gelukszoekers'.

Vaak krijg ik de vraag of we iets kunnen leren van de Holocaust. Dat vind ik een rotvraag, want dan lijkt het net alsof het ergens goed voor is geweest. Dus nee, een les wil ik niet verkondigen. Wel denk ik dat het belangrijk is om over onze familiegeschiedenis te praten. Nu de eerste generatie Holocaustoverlevenden wegvalt, hebben we die verhalen extra hard nodig. Verhalen over de Jodenvervolging, het leven in de Japanse interneringskampen en het verzet. Maar we zouden het volgens mij net zo goed moeten hebben over het slavernijverleden, over de koloniale tijd in Nederlands-Indië, over de genocide in Srebrenica en de oorlogen in Syrië en Oekraïne. Hoe zijn deze mensen beïnvloed door wat ze hebben meegemaakt? Wat zijn de persoonlijke verhalen van al die 'oude' en 'nieuwe' Nederlanders? En op wat voor manier worden deze herinneringen nu overgedragen aan hún kinderen en kleinkinderen?

Ik denk dat het mooi is als iedereen zijn stem zou laten horen, zijn verhaal zou vertellen. En wat zou het fijn zijn als anderen daarnaar luisteren. Niet met een half oor, maar écht. Mijn grootste wens is uiteindelijk dat we meer naar elkaar

gaan omkijken en oprechte interesse in elkaar tonen, ongeacht afkomst, etniciteit of religie. Dat we verder kijken dan onze eigen vierkante meter. Ook hier vormt mijn opa een belangrijke inspiratiebron. Na de oorlog zei hij altijd: “De Holocaust mag niet alleen ons Joden nooit meer overkomen, maar helemaal niemand!” Daarin schuilt volgens mij de ware empathie: op die manier geef je aan dat je niet alleen je eigen groep of gemeenschap wil beschermen tegen het kwaad, maar iederéén.

Dit is de eerste keer dat mijn zoontje Max 4 mei meemaakt. Gelukkig bekommert hij zich nog voornamelijk om melk. En dat mag van mij nog wel een paar jaar duren.

Zijn overgrootouders zijn er niet meer en zelfs mijn vader, zijn opa, is inmiddels overleden. De vierde generatie, hoe moet ik daar mee omgaan? Ik zal de familieverhalen met hem delen – als hij daar oud genoeg voor is.

Maar bovenal zal ik hem vertellen hoe belangrijk het is om nieuwgierig te zijn naar verhalen van ‘de Ander, die eigenlijk helemaal zo anders niet is’.

NATIONAAL
MONUMENT
KAMP VUGHT